

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI IŞIĞINDA EĞİTİM HAKKI

RIGHT TO EDUCATION IN THE LIGHT OF THE CASE-LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Serkan CENGİZ*

Özet: Eğitim hakkı, günümüz dünyasında en vazgeçilmez haklardan birisi olarak öne çıkmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin temel metnince korunmayan bu hak, Sözleşme'ye ek 1 No.'lu Protokol'ün 2. maddesince kısmen de olsa garanti altına alınmıştır. Çalışmamız Strasbourg Mahkemesi'nin içtihatları ışığında ilgili hakka dair kabul edilen korumanın muhtevası ve kapsamını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Eğitim hakkı, devletin pozitif yükümlülüğü, ebeveynlerin tercihi, çoğulculuk.

Abstract: Right to education emerges as one of the indispensable rights in today's world. Although the right to education is not protected by the Convention itself Article 2 of the Additional Protocol no. 1 of it guarantees, though limited, the said right. The purpose of our study is to explain the acknowledged content and scope of the right to education in the light of the case-law of the Strasbourg Court.

Keywords: Right to education, positive obligation of the state, preferences of parents, pluralism.

I. Giriş

Bu çalışmanın amacı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek 1 no.'lu Protokol'ün 2. maddesi tarafından garanti altına alınan "*eğitim*

---

* Av., İzmir Barosu.

hakkının” mahiyeti ve kapsamı hususunda, Mahkeme içtihatlarını da dikkate alarak, genel bir değerlendirme sunmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne ek 1 no.’lu Protokol’ün 2. maddesi tarafından düzenlenen eğitim hakkına ilişkin madde metni şöyledir:

Madde 2: Eğitim Hakkı¹

Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.

20 Mart 1952 tarihinde Fransa’nın Paris kentinde imzaya açılan Protokol, 18 Mart 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye tarafından 18 Mayıs 1954 tarihinde onaylanan 1 no.’lu Ek Protokol 19 Mart 1954 gün ve 8662 sayılı *Resmî Gazete*’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Protokol’ün onaylanması sırasında eğitim hakkına dair çekince koymuş ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu hükümlerinin saklı tutulduğunu belirtmiştir.

II. Hakkın Kapsamı

1 nol.’u Protokol’ün 2.maddesinin ilk cümlesindeki “*hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz*” ifadesi ile Sözleşmeye taraf bir ülkenin kendi egemenliği altında olan kişileri “*halihazırda mevcut olan eğitim kurumlarına erişim hakkından hukuka aykırı olarak mahrum bırakamayacağı*” vurgulanmaktadır.

Mahkeme, aşağıda alıntılanan *Kjelden, Busk Madsen ve Pedersen / Danimarka* kararında ilgili düzenlemenin ne anlama geldiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“*Yapısı tarafından da ortaya konulduğu üzere, 2. madde, ilk cümlesinin baskın olduğu, bir bütünü oluşturmaktadır. Sözleşen Devletler, “eğitim hakkını reddetmemekle” egemenlik alanlarında bulunan herkes için ‘belirli bir*

¹ http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs_02.html

*zaman zarfında mevcut olan eğitim kurumlarına erişim hakkını' ve 'bu kişilerin tamamlamış oldukları eğitimlerini resmi olarak tanıyarak', 'alınan eğitimden fayda sağlama imkanını' garanti altına almaktadırlar (23 Temmuz 1968 tarihli karar, Belçika Dil Davası, Seri A, sayfa 30-32, paragraflar 3-5)."*²

Yukarıda alıntılanan paragraftan da anlaşılacağı üzere gerek madde metni gerekse de Mahkeme'nin ilgili metni yorumlayışı eğitim hakkının önemi ile pek doğru orantılı değildir. Mahkeme'nin ifadesiyle, özellikle maddenin ilk cümlesi herkesin "*hali hazırda mevcut olan*" eğitim kurumlarına erişim hakkından yoksun bırakılmayacağını garanti altına almaktadır. Bir diğer ifade ile madde metni Sözleşme'ye taraf olan ülkeler açısından maalesef genel veya özel bir eğitim sağlama yükümlülüğü getirmemektedir. Mahkeme bu yaklaşımını *Belçika Dil Davası* olarak bilinen başvuruya ilişkin vermiş olduğu kararında da açık bir şekilde vurgulamıştır.³ Belçika'da, Hollandaca konuşanların çoğunluğu oluşturduğu bölgede oturan ve Fransızca konuşan veya kendilerini çoğunlukla Fransızca ifade eden ebeveynler çocuklarının zorunlu temel eğitiminin Hollandaca'dan ziyade Fransızca verilmesini talep etmişlerdir. Belçika resmi makamları bu talebi reddetmiştir. Mahkeme, kararında özetle Sözleşme'nin "*eğitim hakkını*" garanti altına almış olduğunu buna karşın bu hakkın "*sadece mevcut olan eğitim kurumlarına erişim hakkıyla*" ve "*bu kurumlarda alınan eğitimin resmi olarak tanınmasıyla sınırlı olduğunu*", ebeveynlerin çocuklarına verilecek eğitim sırasında kanaat ve dini inançlarının dikkate alınmasını talep etme haklarının mevcut olduğunu buna karşın bu hakkın dil tercihleri açısından mevcut olmadığını ifade etmiştir.

"6. Protokolün ikinci maddesinin ikinci cümlesi eğitim hakkını garanti altına almamaktadır:

'... Devlet, eğitim ve öğretim alanında üstleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını isteme haklarına saygı gösterir.'

² 2 Aralık 1976 tarihli karar, *Kjelden, Busk Madsen ve Pedersen / Danimarka*, Seri A, sayfa 25-26, paragraf 51" aktaran, Dutertre, Gilles, "Key case-law extracts" Council of Europe Publishing, Aralık 2003, sayfa 396. Paragraf, çeviri Serkan Cengiz.

³ 23 Temmuz 1968 tarihli karar, *Belçika Dil Davası*, sayfa 29, paragraf 4.

*Bu madde hükmü Devletlerin eğitim ve öğrenim alanında ebeveynlerin dil tercihine değil, sadece dini ve felsefi kanaatlerine saygı göstermesini gerektirir. Dini ve 'felsefi' kanaat terimlerinin dil tercihlerini de ihtiva edecek şekilde yorumlanması bu kavramların genel ve olağan anlamlarının çarpıtılmasına ve Sözleşme de olmayan bir şeyin varmış gibi okunmasına neden olacaktır."*⁴

Bir başka ifade ile Mahkeme içtihatları, eğitim hakkının sözleşen devletler açısından belirli düzeyde ve mahiyette bir eğitimi bizzat kendi imkanları ile sağlama veya bu tür eğitimleri mali olarak destekleme yükümlülüğü yaratmadığını, buna karşın devletin hali hazırda bizzat sağlayıcı ve/veya denetçi olduğu eğitim ve öğretim açısından ebeveynlerin dini ve felsefi kanaatlerini de dikkate alan demokratik, nesnel, sorgulayıcı ve çoğulcu bir eğitimin tesis edilmesinden sorumlu olduğunu ifade etmiştir.⁵ Mahkeme, *SP / Birleşik Krallık* kararında,⁶ başvuruçunun disleksi (öğrenme güçlüğü) hastası olan oğlu için İngiltere tarafından özel bir eğitimin sağlanmadığı yakınmasına hususunda, devlet tarafından hali hazırda sağlanan eğitim kurumlarından yararlanma hakkının engellenmediği gerekçesiyle kabul edilmezlik (inceleme mezlik) kararı vermiştir.

III. Dini ve Felsefi Kanaatlerin Anlamı

Mahkeme, *Campbell ve Cosans / Birleşik Krallık* kararında ikinci madde bağlamında "felsefi kanaat" kavramının ne anlama geldiğini açık bir şekilde ifade etmiştir.

"36. ... olağan anlamıyla 'kanaatler' kelimesi, kendi içinde, ifade özgürlüğünü garanti altına alan Sözleşme'nin 10. maddesi tarafından kullanıldığı şekliyle 'düşünceler' ve 'fikirler' kelimeleri ile eş anlamlı değildir; çoğunlukla düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü garanti altına alan ve belirli bir ikna gü-

⁴ 23 Temmuz 1968 tarihli karar, *Belçika Dil Davası*, s. 29, paragraf 6, paragraf çeviri Serkan Cengiz.

⁵ 9 Ekim 2007 tarihli karar, *Hasan ve Eylem Zengin / Türkiye*, sayfa 17, paragraf 52.

⁶ 17 Ocak 1997 tarihli karar, *SP / Birleşik Krallık*, Başvuru no. 28915/95 (1997) 23 EHRR CD 139, aktaran Leach, Philip "Taking a Case to the European Court of Human Rights", s. 365, Second Edition, 2005, Oxford University Press.

cüne, ciddiliğe, tutarlılığa ve öneme ulaşmış 9. madde de ifade edilen “inançlar” kavramı ile daha benzerdir.

‘Felsefi’ sıfatı açısından ise, bu kavram etraflı bir tanım imkanı vermemektedir ve önemine dair küçük katkı hazırlık çalışmalarından (travaux préparatoires) ortaya çıkarılacaktır. Komisyon ‘felsefi’nin pek çok anlam taşıdığına işaret etmiştir. Etraflı bir düşünce sistemine veya daha gevşek olarak, önemsiz meselelere dair görüşlere atıfta bulunmak amacıyla kullanılmaktadır. Mahkeme bu iki aşırı yorumun hiç birinin 1 no.’lu Protokol’ün 2. maddesinin yorumlanması amacıyla kullanılamayacağı hususunda Komisyon’la hem fikirdir: İlki tüm ebeveynlere bahsedilmiş olan bir hakkın kapsamını aşırı dar bir yorumla sınırlamakta ikincisi ise yeterli ağırlığa veya maddi muhteviyata sahip olmayan meselelerin dahil edilmesi ile sonuçlanabilecektir.

Sözleşmeyi, 17. madde de dahil olmak üzere, bir bütün olarak dikkate alarak, işbu davada ‘felsefi kanaat’ Mahkeme’nin düşüncesine göre ‘demokratik bir toplumda’ saygıya değer kanaatler olup, insan onuru ile bağdaşmazlık içinde değildir. Ek olarak ‘felsefi kanaatler’ çocuğun temel hakkı olan eğitim hakkıyla çatışmamak zorundadır. Madde 2’nin tamamına maddenin ilk cümlesi hakimdir (bkz. yukarıda bahsedilen Kjeldsen, Busk Madsen ve Pedersen kararı, s. 25-26, paragraf 52).⁷

IV. Eğitim / Öğretim ve Devletin Rolü

Mahkeme kararlarında ebeveynlerin yukarıda aktarılan felsefi ve dini kanaatlerinin, eğitimin tamamı boyunca hesaba katılması ve saygı gösterilmesi gereken önemli bir husus olduğunu ifade etmiştir:

“49. 1 no.’lu Protokol’ün 1. maddesi dini kurallar ile diğer konular arasında bir ayırım yapılmasına müsaade etmez. Madde, ister felsefi ister dini olsun eğitim ve öğretim programının tamamı boyunca Devletin ebeveynlerin kanaatlerine saygı göstermesini zorunlu kılar (bkz Kjeldsen, Busk Madsen ve Pedersen, yukarıda bahsedilen paragraf 51). Bu yükümlülük sadece eğitimin mahiyetine ve sağlanma biçimine değil ayrıca, Devlet tarafından üstlenilen tüm ‘fonksiyonlara’ dair faaliyetlere uygulanması nedeniyle, geniş bir kapsa-

⁷ 25 Şubat 1982 tarihli karar, Campbell ve Cosans / Birleşik Krallık, sayfa 12-13, paragraf 36, paragraf çeviri Serkan Cengiz.

*ma haizdir. 'Saygı' fülü 'kabul etmekten' veya 'dikkate almaktan' daha fazla bir anlam ihtiva etmektedir..."*⁸

Hal böyle olmakla birlikte, ebeveynlerin felsefi ve dini kanaatlerinin hesaba katılması zarureti, devletin okullarda felsefi ve dini konularda eğitim vermesine mani teşkil etmez. Önemli olan devlet okullarında veya devletin denetimindeki özel okullarda verilen eğitimin belirli bir doktrinin veya inancın veya kanaatin çocuğa aşılması / telkini anlamına gelmemesidir. Bu yükümlülük sadece müfredatın teorik olarak oluşturulmasında değil, uygulanması sırasında da dikkate alınmalıdır.

"50. ... Özellikle, 1 no.'lu Protokol'ün 2. maddesinin ikinci cümlesi Devleti, Devlet okullarında öğretim yoluyla, doğrudan veya dolaylı dini veya felsefi olan bilginin nesnel olarak verilmesine mani teşkil etmez. Madde hattı zâtında bu tür eğitim ve öğretimin okul müfredatına entegre edilmesine itiraz etme hakkına da müsaade etmez. Aksi durumda tüm kurumsal eğitim uygulanmama riski ile karşı karşıya kalacaktır (bkz. Kjeldsen, Busk Madsen ve Petersen, yukarıda bahsedilen paragraf 51).

*52. Diğer taraftan 2. maddenin ikinci cümlesi, Devletin eğitim ve öğretim bağlamında üstlendiği fonksiyonlarının yerine getirilmesinde müfredata dahil edilen bilgi ve malumatın öğrencilerin dine dair sorgulayıcı bir zihin geliştirmesine olanak veren (bkz. özellikle, 1720(2005) sayılı Tavsiye, yukarıda paragraf 27) nesnel, sorgulayıcı ve çoğulcu bir yöntemle, başkalarını kendi dinine çevirme faaliyetlerinin her türünden uzak, sakin bir atmosferde aktarılmasını sağlamak zorundadır (bkz. Şefika Köse ve 93 Diğer / Türkiye, Başvuru no. 26625/02, 24 Ocak 2006). Devlet, ebeveynlerin dini ve felsefi kanaatlerine saygı göstermemek olarak telakki edilebilecek aşılama/telkin amacı gütmekten men edilmiştir. Bu aşılmaması mecburi olan sınırdır (bkz. Kjeldsen, Busk Madsen ve Petersen, yukarıda bahsedilen paragraf 53)."*⁹

Mahkeme, *Lautsi / İtalya* kararında devlet okullarının sınıflarında zorunlu olarak bulunan haç işaretinin bazı ebeveynlerin felsefi kanaatleri ve dini eğilimleri ile örtüşmemesi ve bu nedenle de kaldırılması

⁸ 9 Ekim 2007 tarihli karar, *Hasan ve Eylem Zengin / Türkiye*, s. 16, paragraf 49, paragraf çeviri Serkan Cengiz.

⁹ 9 Ekim 2007 tarihli karar, *Hasan ve Eylem Zengin / Türkiye*, s. 17, paragraf 51 ve 53, paragraf çeviri Serkan Cengiz.

gerektiği yakınmasını konu alan başvuruda öncelikle konuyla ilgili bir takım genel ilkelere atıfta bulunmuştur:

“45. ....

(a) 1 no.'lu Protokol'ün 2. maddesinin ikinci cümlesi sadece birbirlerinin değil özellikle Sözleşmenin 8, 9 ve 10. maddeleri ışığında yorumlanmak zorundadır (bknz, Kjeldsen, Busk Madsen ve Pedersen, yukarıda bahsedilen, s. 26, paragraf 52).

(b) Ebeveynlerin dini ve felsefi kanaatlerine saygı gösterilmesini biçimlendiren hak, eğitime dair temel bir haktır ve birinci cümle, en az ikinci cümle kadar, Devlet ve özel öğretim arasında herhangi bir ayırım yapmamaktadır. İkinci maddenin ikinci cümlesi Sözleşme tarafından tasavvur edildiği üzere 'demokratik toplumun' korunmasında muhtemelen temel teşkil eden eğitimde çoğulculuğun mümkün kılınmasını garanti altına almaktadır.

(c) Ebeveynlerin kanaatlerine saygı hakkı, öğrencilerin sosyal arka planını hesaba katmaksızın, dini inanç ve etnik kökenleri dışlamaktan ziyade (ç.n. onların müfredata) dahil edilmesini teşvik eden serbest bir okul atmosferinin sağlanmasına muktedir olan eğitim bağlamında mümkün olmak zorundadır. Okullar misyonerlik veya vaaz mekanları olmamalıdır. Okullar farklı dinler ve felsefi kanaatlere dair bir buluşma yeri olmalı ve burada öğrencilerin her biri ayrı ayrı kendi düşünceleri ve gelenekleri hakkında malumat elde edebilmelidirler.

(d) 1 no.'lu Protokol'ün 2. maddesinin ikinci cümlesi Devletin, eğitim ve öğretim bağlamında üstlenmiş olduğu fonksiyonlarının yerine getirilmesi sırasında mevzuata dahil edilen bilgi ve malumatın nesnel, sorgulayıcı ve çoğulcu bir yöntemle aktarılmasına dikkat etmek zorunda olduğunu zımnen ifade eder. Devlet, ebeveynlerin dini ve felsefi kanaatlerini saygı göstermemek olarak telakki edilebilecek aşılama/telkin amacı gütmekten men edilmiştir. Bu aşılmaması mecburi olan sınırdır.

(e) Ebeveynlerin dini kanaatlerine ve çocukların inançlarına saygı gösterilmesi bir dine inanma veya bir dine inanmama hakkını içinde barındırır. İnanma ve inanmama özgürlüğü (olumsuz özgürlük) Sözleşme'nin 9.maddesi tarafından korunmaktadır (bknz bağlantılı olarak, Young, James ve Webster / Birleşik Krallık, 13 Ağustos 1981, paragraf 52-57, Seri A, no. 44).

Devletin nötr kalma / yansızlık ve tarafsızlık yükümlülüğü ile dini kanaatlerin meşruluğu veya bu kanaatlerin ifade ediliş şeklini değerlendirme hu-

*susundaki sahip olduğu her türlü yetki, ilke ile bağdaşmaz. Öğretim bağlamında, yansızlık çoğulculuğu garanti altına almalıdır (Folgero, yukarıda bahsedilen paragraf 84)."*¹⁰

Mahkeme, netice olarak devlet okullarındaki sınıflarda haç bulundurulmasının ebeveynlerin çocuklarının eğitim hakkına bir müdahale teşkil ettiğini ve böylesi bir durumun, özellikle de eğitim alanında, devletin yansızlık yükümlülüğü ile bağdaşmadığını ifade etmektedir.¹¹

V. Eğitimin Düzenlenmesinde Devletin Rolü

Yukarıda bahsedildiği üzere devlet eğitimin sağlanması ve düzenlenmesi açısından sahip olduğu yetki ve yükümlülükleri yukarıda bahsedilen kriterlere uygun olarak yerine getirmek zorundadır. Buna karşın eğitim kurumları eğitim hakkının gerektiği şekilde sağlanmasıyla bağlantılı olarak bazı durumlarda bir takım disiplin tedbirlerine başvurma hak ve yetkisine sahiptirler:

*"83. Mahkeme, eğitim hakkının, okul kurallarına uygunluğunu temin etmek amacıyla birisinin (öğrencinin) geçici veya kati olarak okuldan uzaklaştırılması da dahil olmak üzere disiplin önlemlerine başvurulmasını, teorik olarak, dışlamadığı kanaatindedir. Disiplin cezalarına hükmedilmesi, öğrencilerin karakterlerinin ve zihinsel yetilerinin biçimlendirilmesi ve geliştirilmesi de dahil olmak üzere bir okulun kurulmasının nedeni olan başarıyı elde etme sürecinin bir parçasıdır (bkz. diğerleri arasında, Campbell ve Cosans / Birleşik Krallık, 25 Şubat 1982 tarihli karar, paragraf 33, Seri A, no. 48; ayrıca bir öğrencinin askeri okuldan uzaklaştırılması hususunda bkz. Yanaşık / Türkiye, no.14524/89, 6 Ocak 1993 tarihli Komisyon kararı, DR 74, s. 14, veya dolandırıcılık nedeniyle bir öğrencinin uzaklaştırılması, Sulak / Türkiye no.24515/94, 17 Ocak 1996 tarihli Komisyon kararı, DR 84-B, s. 98)."*¹²

¹⁰ 3 Kasım 2009 tarihli karar, *Lautsi / İtalya*, Başvuru no.30814/06, s. 12, paragraf 47, paragraf çeviri Serkan Cengiz. Başvuru, kararın temyiz edilmesi üzerine 1 Mart 2010 tarihinde Büyük Daire'ye gönderildi.

¹¹ 3 Kasım 2009 tarihli karar, *Lautsi / İtalya*, Başvuru no.30814/06, s. 12, paragraf 57

¹² 4 Aralık 2008 tarihli karar, *Doğru / Fransa*, Başvuru no.27058/05, paragraf 83, paragraf çeviri Serkan Cengiz.

Devletin bu alanda sahip olduğu rolün denetlenmesinde kullanılan temel ölçüt “*demokratik toplum*” değerlerinin tesisi ve korunmasıdır. Verilen eğitimin (ister devlet isterse de özel kurum ve kuruluşlar tarafından verilsin) nesnel, bilimsel, sorgulayıcı ve çoğulcu olması bir zaruret olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet, öğrencilerde dahil olmak üzere, egemenliği altında bulunanların belirli bir harmoni içerisinde yaşayabilmesi amacıyla bazı sınırlamalara başvurabilecektir. Buna karşın Devlet tarafından başvuru edilen tedbirler ve müeyyideler eğitim hakkının özünü zarar vermemeli ve yargısal denetimde dahil olmak üzere bir takım usulü güvenceler ile desteklenmelidir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *İrfan Temel ve Diğerleri / Türkiye*¹³ kararında mensubu oldukları üniversiteye Kürt dilinde de eğitim veren tercihli modüllerin oluşturulması için başvuruda bulunmaları nedeniyle bir ve/veya iki dönem okuldan uzaklaştırma cezası verilmiş olan öğrencilerin, her ne kadar iş bu cezaları sonradan idare mahkemesi tarafından iptal edilmiş olsa da, eğitim haklarının ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme, bu sonuca ulaşırken öğrencilerin sadece dilekçe de belirtmiş oldukları görüşleri nedeniyle cezalandırılmış olduklarını, kendilerine atfedilen başkaca herhangi bir eylem olmadığına dikkat çekmiştir.

Buna karşın Mahkeme, *Leyla Şahin / Türkiye*¹⁴ kararında siyasal bir sembol olma vasfı da olan türbanı giydiği için okuldan atılan başvuru sahibinin eğitim hakkının ihlal edildiği yakınmasını kabul etmemiştir:

“98. Mahkeme, *Karaduman / Türkiye* (no.16278/90, 3 Mayıs 1993 tarihli Komisyon kararı, DR 74, p. 93) ve *Dahlab / İsviçre* (no. 42393/98, AİHM 2001-V) kararlarında, Sözleşme organlarının, demokratik bir toplumda, eğer türban giyilmesi takip edilen kamu düzeni, kamu güvenliği ve diğerlerinin hak ve özgürlüklerini koruma amacıyla uyumsuz ise, Devletin türban giyilmesini kısıtlamak için yetkili olduğuna karar verdiklerine dikkat çekmektedir. Yukarıda anılan Dahlab davasında başvuru sahibi, küçük çocuklardan sorumlu olan bir sınıf öğretmenidir; Mahkeme, diğer konuların yanı sıra Kuran’ın ka-

¹³ 3 Mart 2009 tarihli karar, *İrfan Temel ve Diğerleri / Türkiye*, Başvuru no.36458/02, s. 10, paragraf 44.

¹⁴ 29 Haziran 2004 tarihli Daire kararı, *Leyla Şahin / Türkiye*, Başvuru no. 44774/98, s. 20, paragraf 98, 99, 114, çeviri Cengiz, Serkan / Tortop, Nilgün, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Eylül-Ekim 2004.

dınlara yüklemiş olduğu yükümlülükle cinsiyet eşitliği ilkesi arasında bir uzlaşma sağlamanın güç olduğunu dikkate alarak, başvuruçunun giydiği türbanın 'güçlü dış sembol' etkisi taşıdığını ve herhangi bir proselitist etkiye sahip olup olmadığını sorgulamıştır.

99. Aynı şekilde Mahkeme, Türkiye'de laiklik ilkesinin, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygı gösterilmesi ile uyumlu olduğunu ve laikliğin kuşkuya yer bırakmayacak şekilde Devletin temel ilkelerinden biri olduğunu daha önce de belirtmiştir (yukarıda anılan Refah Partisi ve Diğerleri, p.93). **Nüfusun çoğunluğunun belirli bir dine mensup olduğu Türkiye gibi bir ülkede, Sözleşmenin 9. maddesinin 2. fıkrasına göre, bir dinin gereklerini yerine getirmeyen ya da başka bir dine bağlı olan öğrenciler üzerinde baskı uygulanmasından dolayı, belirli radikal dinî hareketleri engellemek için üniversitelerin önlemler alması haklı görülebilir.** Bu çerçevede, laik üniversiteler, farklı inançlara sahip öğrenciler arasında barışın tesisini sağlamak amacıyla, bu tür ifadelerin yeri ve usulü açısından kısıtlamalar getirerek, beyan edilen dinî sembollerin ve törenlerin gösterimini düzenleyebilir ve böylelikle kamu düzenini ve diğerlerinin inançlarını koruyabilir (yukarıda anılan Refah Partisi ve Diğerleri, 95).

114. Mahkeme, geçmişteki gelişmeler ışığında ve özellikle sözleşen devletlere bırakılan takdir yetkisi göz önüne alınarak, İstanbul Üniversitesi'nin başörtü giymeyi yasaklayan yönetmeliğinin ve uygulanan önlemlerin prensip olarak haklı ve amaçla orantılı olduğunu ve 'demokratik bir toplumda zorunlu' olarak değerlendirilebileceğini belirtmektedir."

Mahkeme, dini sembollerin / kıyafetlerin eğitim hakkından yoksun bırakma kararının gerekçesini teşkil ettiği *Doğru / Fransa*¹⁵ başvurusuna dair vermiş olduğu incelenemezlik (kabuledilmezlik) kararında da *Leyla Şahin / Türkiye* kararındaki yaklaşımını sürdürmüştür. Beden eğitimi dersleri sırasında, çeşitli kereler uyarı almasına rağmen, türbanını çıkarmayan ortaokul öğrencisi Fransız vatandaşı *Belgin Doğru*'nun, disiplin cezası ile okulla ilişkisi kesilmiştir. Fransız mahkemeleri ilişik kesme kararının yasal ve hukuki olduğu gerekçesiyle söz konusu idari işlemi onamışlardır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, başvuruçunun yakınmalarını eğitim hakkından ziyade Sözleşme'nin

¹⁵ 4 Aralık 2008 tarihli karar, *Doğru / Fransa*, Başvuru no.27058/05, paragraf 74 ve 76, paragraf çeviri Serkan Cengiz.

9.maddesi altında (din ve inanç özgürlüğü) ele almış ve yakınma konusu disiplin cezası (okulla ilişkisini kesilmesi) ile başvuruçunun inanç özgürlüğünün ihlal edilmediğine hükmetmiştir.

“74. Mahkeme ayrıca başvuruçuyu aleyhinde yürütülen disiplin yargılama sürecinin riskte olan çeşitli menfaatlerin dengelenmesi yükümlülüğünü tam olarak karşıladığını belirtmektedir. Öncelikle, idari yargılamanın başlaması öncesinde, başvuruçuyu, öğretmenlerinin taleplerine ve bu taleplerine ilişkin açıklamalarına karşın yedi kez türbanını çıkarmayı reddetmiştir. Sonrasında, Hükümet tarafından sağlanan bilgiye göre, resmi makamlar uzun bir zaman dilimi içerisinde başvuruçuyu diyalog kurmak için sonucu başarısız olan pek çok girişimde bulunmuşlardır. Başvuruçuya bir düşünme süresi verilmiş ve sonrasında bu süre uzatılmıştır. Dahası, söz konusu yasak sadece beden eğitimi dersleri ile sınırlandırılmıştır. Bu nedenle söz konusu bu yasak çok katı bir yasak olarak addedilemez (Köse ve Diğerleri, yukarı bahsedilmiştir). Dahası davanın koşullarından anlaşıldığı kadarıyla bu hadiseler okul içinde gergin bir genel havanın oluşmasıyla sonuçlanmıştır. Son olarak disiplin yargılama sürecine, öğrencinin menfaatlerini koruma eğiliminde olan yasaya uygun olma kuralı ve mahkeme denetimi gibi bir dizi garantilerin eşlik ettiği görülmektedir (bkz. yukarıda bahsedilen Leyla Şahin, paragraf 159).

...

76. Mahkeme, yukarıda bahsedilenleri dikkate alarak, okuldan çıkarılma cezasının orantısız olmadığı kanaatinde olup başvuruçunun uzaktan eğitim sınıfları (mektupla) ile eğitimine devam edebildiğini belirtmektedir. Başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin ve kamu düzeninin korunması yükümlülüğü ile bağlantılı olarak başvuruçunun dini kanaatlerinin tam olarak hesaba katıldığı gözlemlenebilmektedir. Yakınulan bu kararın başvuruçunun dini inançlarına yönelik itirazlara değil adı geçen bu yükümlülüklerle dayandığı ayrıca açıktır (bkz. yukarıda bahsedilen Dahlab).”

VI. SONUÇ

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bilimsel, nesnel, çoğulcu, sorugulayıcı bir eğitimin demokratik bir toplumun vazgeçilmez bir unsuru olduğunu belirtmekle birlikte, maalesef bu hakka dair devlete açık bir sağlama yükümlülüğü getirmemektedir. Bu durum engelli ve/veya özel eğitime ihtiyaç duyan bireyler açısından da geçerli-

dir. Mahkeme'ye göre kişiler ancak mevcut olan eğitim kurumlarına erişim hakkına sahip olup, bu haktan demokratik toplumun gerektirdiği belirli kurallar ve sınırlamalara tabi olarak yararlanabilmektedirler. Mahkeme'nin bu yaklaşımı, eğitimin can alıcı bir önem kazandığı günümüzde oldukça cesaret kırıcıdır. Mahkeme, içtihatlarında ısrarla vurguladığı Sözleşme'nin yaşayan bir enstrüman olma özelliğini baz alarak 1 no.'lu Protokol'ün 2. maddesi bağlamında, en azından temel eğitim düzeyinde, devletlerin mutlak bir sağlama yükümlülüğü altında olduklarına hükmetmelidir. Gerek çocukların gerekse de engelli bireylerin toplum içindeki önemi ve dezavantajlı durumları göz önüne alındığında eğitim hakkını sadece var olan bir takım eğitim kurumlarına erişim hakkı olarak kabul etmek çağımızın ihtiyaçlarının oldukça gerisinde bir tutumdur.

Devlet, hali hazırda mevcut olan eğitim ve öğretim kurumlarında tüm eğitim boyunca bilimsel, nesnel, çoğulcu, sorgulayıcı bir eğitimi temin etmekle yükümlü olmasına karşın ebeveynlerin dini ve felsefi kanaatlerini de hesaba katmak, onlara saygı göstermek zorundadır. Bu yükümlülükle vurgulanmak istenen ebeveynlerin veya öğrencilerin dini inanç ve felsefi kanaatlerine uygun ayrı seçmeli sınıfların / modüllerin oluşturulmasından ziyade öğrencilerin birbirlerini ve dolayısıyla mensubu oldukları toplumu ve toplum kesimlerini tanımalarını kolaylaştıracak, onların çoğulcu düşünceye sahip olmalarına ve birbirlerine tolerans göstermelerine imkan verecek demokratik, nesnel, bilimsel, sorgulayıcı bir müfredatın çoğulcu bir ortamda ve mümkünse aynı sınıflarda sunulmasıdır.

Buna karşın öğrencilerin ve/veya öğrenci velilerinin yukarıda özetlenen bilimsel, çoğulcu ve demokratik toplum nosyonu ile çatışan dini ve felsefi kanaatleri ve talepleri, diğerlerinin haklarına saygı ve kamu düzeninin sağlanması bağlamında Sözleşme'nin koruma mekanizmasının kapsamı dışında tutulmaktadır.

KAYNAKLAR

Kjeldsen, Busk Madsen ve Pedersen / Danimarka, Seri A, s. 25-26, paragraf 51 aktaran, Dutertre, Gilles, "Key case-law extracts" Council of Europe Publishing, Aralık 2003.

- Belçika Dil Davası, 23 Temmuz 1968 tarihli karar, Başvuru no. 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64.
- Hasan ve Eylem Zengin / Türkiye, 9 Ekim 2007 tarihli karar, Başvuru no.1448/04
- SP / Birleşik Krallık, Başvuru no.28915/95, 17 Ocak 1997 tarihli karar, (1997) 23 EHRR CD 139,aktaran Leach, Philip, "Taking a Case to the European Court of Human Rights", s. 365, Second Edition, 2005 , Oxford University Press.
- Campbell ve Cosans / Birleşik Krallık, 25 Şubat 1982 tarihli karar, Başvuru no. 7511/76; 7743/76.
- Lautsi / İtalya, 3 Kasım 2009 tarihli karar, Başvuru no. 30814/06.
- Doğru / Fransa, 4 Aralık 2008 tarihli karar, Başvuru no 27058/05.
- İrfan Temel ve Diğerleri / Türkiye, 3 Mart 2009 tarihli karar, Başvuru no. 36458/02.
- Leyla Şahin / Türkiye, 29 Haziran 2004 tarihli Daire kararı, Başvuru no. 44774/98, Çev. Cengiz, Serkan / Tortop, Nilgün, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Eylül-Ekim 2004.